

10.04.2018. 4.
Chrześcijańska Akademia Teologiczna
Wpłynęło dn. 10.04.2018
Nr 851/3/2018
Zaś. -

RECENZJA PRACY DOKTORSKIEJ

Ks. mgr Aliaksandr Yuzva, *Практическо-пастырское следствие богословского диалога между православной и римо-католической церквями от 2-ой половины XX века. Praktyczno-pastoralne konsekwencje dialogu teologicznego między kościołami prawosławnym i rzymskokatolickim od II poł. XX wieku.* Praca doktorska napisana na Wydziale Teologicznym Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie pod kierunkiem promotora prof. zw. dr. hab. Włodzimierza Wołosyuka i promotora pomocniczego ks. prof. dr. Jerzego Tofiluka. Warszawa 2018, ss. 282.

Przedłożona do recenzji dysertacja rozpoczyna się od cytatu z Ewangelii Jana – J 17, 21 i artykułu z niceo-konstantynopolitańskiego Symbolu Wiary. Słowa Chrystusa i słowa zatwierdzone przez świętobliwych ojców I i II Soborów Powszechnych odnoszą się do jedności Zbawiciela i tych, którzy idą za Nim, tj członków Jego bogoludzkiego organizmu. Wspólnota wiary, czyli Jeden, Święty, Powszechny i Apostolski Kościół to żywy organizm, który na przestrzeni wieków rozprzestrzenił się w świecie, organizując lokalne wspólnoty eklezjalne, zachowujące wzajemną jedność, pozostające częstkami organizmu, głową którego jest Zbawiciel Jezus Chrystus. Niejednokrotnie wspólnota wiary przeżywała trudne chwile ataków i to zarówno z zewnątrz, jak też i wewnątrz. Szczególnie groźne były wewnętrzne próby naruszenia jedności i sprzeniewierzenia się drodze wyznaczonej przez Jezusa Chrystusa, czyli herezje. Nie mniej niebezpieczne okazały się wszelkiego rodzaju naruszenia eklezjalnej jedności, wzajemnych relacji poszczególnych kościołów lokalnych czy też administracyjne konflikty i spory. Ich obecność w łonie Kościoła doprowadziła do schizm, czyli naruszenia administracyjnej lub eklezjalnej jedności. Kwestia zachowania jedności, wypełnienia Bożego przykazania to zagadnienie, które ma swoje nieustannie aktualne znaczenie. Stało się ono fundamentem dla naukowych rozważań ks. mgr. Aliaksandra Yuzvy, który podjął się próby analizy dialogu teologicznego kościołów prawosławnego i rzymskokatolickiego. Już w temacie pracy analiza ta została sprowadzona do sfer praktycznej i pastoralnej.

Praca Doktoranta została napisana pod kierunkiem dwóch promotorów, prof. zw. dr. hab. Włodzimierza Wołosyuka oraz ks. prof. dr. Jerzego Tofiluka, który był promotorem pomocniczym.

Dysertacja ks. Aleksandra stanowi wynik samodzielnej pracy badawczej opartej na analizie ponad 200 dokumentów źródłowych i opracowań naukowych. Podjęty temat jest aktualny, a ze względu na toczący się proces kontaktów ekumenicznych i dialogu teologicznego – również przydatny w kontekście oceny dotychczasowych działań.

Przedłożona praca jest obszerna. Składa się z 289 stron, a źródła bibliograficzne liczą 229 pozycji. Po wnikliwej lekturze napisanej w języku rosyjskim pracy, należy już na wstępie pogratulować systematyzacji źródeł i logicznego, uporządkowanego przedstawienia praktycznych i pastoralnych konsekwencji dialogu teologicznego w XX wieku. Badania oparte na zróżnicowanych źródłach bibliograficznych ukazują Doktoranta jako osobę pracowitą, która umiejętnie wykorzystała narzędzia metodologiczne, niezbędne do stworzenia tak kompleksowej pracy. Wyrazy uznania należy także skierować ku promotorom pracy prof. zw. dr. hab. Włodzimierzowi Wołoszukowi oraz ks. prof. dr. Jerzemu Tofilukowi, za rzetelne i owocne wsparcie Doktoranta w jego naukowych poszukiwaniach.

I. Ocena merytoryczna pracy

We wstępie ks. Aleksander określa główne i poboczne cele rozprawy. Przedmiotem badań Doktoranta stały się bilateralne relacje Kościoła prawosławnego i rzymskokatolickiego, ograniczone chronologicznie od II poł. XX wieku do czasów współczesnych. Za cel badań Autor obrał prezentację „praktycznej współpracy i postępów w teologicznym dialogu prawosławno-katolickim” (s. 18). Główny cel został wsparty logicznie postawionymi celami pobocznymi, wśród których Autor wymienia: prześledzenie poszczególnych etapów rozwoju wzajemnych relacji (s. 18), badania nad bilateralnymi relacjami kościołów w latach 1964-2015, analizę podejmowanych tematów i problematyki podejmowanych działań.

Założone cele pracy odpowiadają tematowi dysertacji, która zakłada ukazanie nie tyle samego faktu dialogu, ale poszukiwanie jego „konsekwencji”.

Wprowadzenie zostało napisane w sposób oszczędny. Autor nie definiuje problemu badawczego, który przecież w dość naturalny sposób ujawnia się z tematu pracy. Wystarczyłoby sproblematyzować zawarte w pracy cele szczegółowe, lub jak to opisuje Autor – „zadania” (s. 18-19).

Opisana we wstępie literatura przedmiotu, została przedstawiona zdawkowo i banalnie. Autor nie pokusił się o przedstawienie dotychczasowego stanu badań.

O ile w pracy przedstawiono i zastosowano odpowiednie metody badawcze: „analiza teoretyczna, analiza porównawcza i synteza”, to Doktorant nie przedstawia stosowanych i wykorzystanych technik badawczych.

Zamykając kwestie metodologiczne należy stwierdzić, że o ile cel i przedmiot badań został przedstawiony z należytą starannością, to pozostałe elementy metodologicznej struktury pracy zostały zignorowane lub potraktowane marginalnie. Od samodzielnej pracy naukowej należy jednak oczekiwać nie tylko analizy już usystematyzowanych faktów, lecz także stawiania tez i hipotez, które wynikają z dotychczasowych osiągnięć naukowych badacza i prowadzą do dalszych badań.

Przechodząc do analizy kolejnych rozdziałów pracy, chciałbym na chwilę zatrzymać się na przedmiocie badań, który jak to wynika z tematu pracy dotyczy dialogu i praktycznych relacji pomiędzy Kościołem prawosławnym a rzymskokatolickim. Takie pole badawcze określone jest zarówno w temacie jak i we wprowadzeniu metodologicznym (s. 18).

W pracy pojawiają się jednak kolejne fragmenty, które zakłócają dotychczas spójny przedmiot badań. Autor pracy próbuje bowiem opisywać bilateralne relacje, Kościoła rzymskokatolickiego i „Wschodnich Cerkwi Prawosławnych” (s. 18), lub Kościoła rzymskokatolickiego „Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej” (s. 20). Po lekturze kolejnych rozdziałów dysertacji (s. 85-95) odkrywamy, że relacje dotyczą Kościoła rzymskokatolickiego i „Wschodnich Cerkwi Prawosławnych”. Tym razem, w rozbudowanej analizie okazuje się jednak, że pod tym określeniem możemy rozumieć, i Autor faktycznie rozumie zarówno lokalne Kościoły prawosławne, jak też konkretne „geograficznie wschodnie” lokalne Kościoły prawosławne, jak też katolickie kościoły wschodnie, a nawet Kościół unicki. Różnica pomiędzy prawosławnymi strukturami eklezjalnymi, zachowującymi jedność wiary i nauczania a strukturami tzw. katolickich kościołów wschodnich, wchodzących w skład Kościoła rzymskokatolickiego i pozostających w jedności z papieżem rzymskim jest olbrzymia. W ten sposób poprawna i interesująca historyczna analiza, ukazuje jednak nieco rozmyty przedmiot badań. O ile w rozdziale I, prezentującym historię wzajemnych relacji dopuszczalne wydaje się ukazanie węższego bądź szerszego tła, o tyle dalej, w paragrafach w których Autor dokonuje analizy bilateralnych relacji istotne jest to, aby zawsze analiza dotyczyła relacji tych samych dwóch kościołów. O ile w przypadku scentralizowanego Kościoła rzymskokatolickiego postanowienia tronu papieskiego stanowią oficjalne stanowisko, o tyle w przypadku autokefalicznych lokalnych Kościołów prawosławnych należałoby ściśle określać, czy przedstawione stanowisko lub pozycja w prowadzonym dialogu została uznana przez konkretny Kościół lokalny, czy zgromadzenie

soborowe wszystkich lokalnych Kościołów prawosławnych, czy też stanowi samodzielną interpretację poszczególnych hierarchów.

Uściślenie przedmiotu badań i dookreślenie zainteresowań badawczych, ograniczyłoby ewentualne pytania o niewskazaną w rozprawie współczesną praktykę prawosławnych Greków, Antiocheńczyków i innych lokalnych wspólnot. Ograniczenie przestrzeni badawczej do współczesnych bilateralnych relacji Kościoła rzymskokatolickiego i Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego pozwoliłoby jednoznacznie pozytywnie ocenić rozdziały wskazujące na praktykę pastoralną Cerkwi, która w obrębie lokalnych autokefalicznych kościołów nie jest jednolita. W rozdziale 3.1.1. Autor opisał praktykę dotyczącą uznawania sakramentów rzymskokatolickich przez Kościół prawosławny, przy czym dokonał tego wyłącznie z perspektywy kanonicznych postanowień Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Sakramenty chrztu (s. 173), małżeństwa (s. 173), Eucharystii (s. 174) zostały opisane w tej relacji bez uwzględnienia praktyki innych kościołów lokalnych.

Analizując poddaną recenzji rozprawę sugeruję więc korektę tytułu bądź skrupulatne uściślenie przedmiotu prowadzonych badań.

Po obszernym wstępie w dwóch wersjach językowych, rozprawa składa się z trzech rozdziałów w języku rosyjskim, zakończenia w języku rosyjskim (s. 218), streszczenia w języku rosyjskim, polskim i angielskim (s. 223), bibliografii (s. 229) oraz aneksów (s. 248).

W rozdziale I Autor przedstawia historię relacji Kościoła prawosławnego i rzymskokatolickiego. Ukazuje przyczyny pojawienia się różnic dogmatycznych i kanonicznych, krótko charakteryzuje rozłam 1054 roku i dalsze losy obu kościołów i ich złożonych relacji do XX wieku. W rozdziale szczególnie wnikliwie analizowane są działania Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach słowiańskich. Jeden z podrozdziałów opisuje również działalność zakonu jezuitów. W innych omawiana jest m.in. unia brzeska a także późniejsze relacje Watykanu i Patriarchatu Moskiewskiego.

Rozdział II podejmuje kwestie współczesnego dialogu pomiędzy Prawosławiem a Kościołem rzymskokatolickim. Merytoryczna sfera dotyczy głównie relacji Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego. Historyczna rola patriarchy konstantynopolińskiego Atenagorasa została w kolejnych podrozdziałach przedstawiona zdawkowo. W podrozdziale „Православная оценка II Ватиканского собора” wspomniany patriarcha występuje jedynie raz (s. 123) i to w kontekście zaproszenia na obrady rosyjskiej delegacji. Inne stanowisko niż pozycja rosyjskiego kościoła również pojawia się fragmentarycznie – w akapicie o pozycji greckiego teologa archim. Jerzego Kapsanisa (s. 127). Dalsze podrozdziały akcentują już ogólnoprawosławne stanowisko wypracowane w ramach konferencji na Rodos w 1964 roku

(s. 128-129). Kolejne historyczne kroki dialogu zostały przedstawione w oparciu o teksty źródłowe, odpowiednio akcentując rolę i znaczenie poszczególnych kościołów lokalnych i ich przedstawicieli. Autor poddał analizie porozumienie z roku 1965, przedstawione w formie wspólnej deklaracji Patriarchatu Konstantynopolińskiego oraz Kościoła rzymskokatolickiego. Fakt ten znany jest w kręgach ekumenicznych jako moment wzajemnego zdjęcia anatem 1054 roku. W dalszej części historycznego rozdziału Autor skupia się na działaniach Patriarchatu Konstantynopolińskiego, które doprowadziły do wzajemnych wizyt papieża rzymskiego i patriarchy Konstantynopola w 1967 roku.

Kolejne podrozdziały opisują dalsze losy bilateralnych spotkań, a także dają wykładnię rozumienia określenia „kościół siostrzane”. Analiza tego terminu została przeprowadzona bardzo starannie, z uwzględnieniem granic „kościołów siostrzanych” w rozumieniu Kościoła prawosławnego i rzymskokatolickiego.

Historyczny rys rozwija również zagadnienie „konsekwencji” dialogu, co Autor przedstawił w podrozdziałach 2.3.1, 2.3.2 oraz 2.3.3. Rozprawa omawia m.in. zmianę bilateralnych relacji oraz rezygnację z agresywnego prozelityzmu.

Ważnym elementem II rozdziału stała się kwestia dialogu teologicznego, który został wnikliwie opisany. Charakterystyka wydarzeń i podejmowanych ustaleń uwzględnia także najnowsze wydarzenia bilateralne, w tym m.in. wspólną XIV sesję komisji prawosławno-rzymskokatolickiej z 2016 roku.

Ks. mgr. Aleksander Yuzva nie unika w tym rozdziale podejmowania zagadnień teoretycznych. Warta podkreślenia jest merytoryczna i wnikliwa analiza terminu „kościół siostrzane” a także zróżnicowanie rozumienia w czym i w jaki sposób przejawia się jedność Kościoła. Naukowe przedstawienie tego ostatniego zagadnienia powinno być, moim zdaniem uzupełnione o wykładnię rzymskokatolicką przedstawioną w 2000 roku przez Kongregację do Spraw Wiary w formie deklaracji Dominus Iesus.

W rozdziale III ks. mgr Aleksander Yuzva wykreśla granice duszpasterskiej współpracy pomiędzy Kościołem rzymskokatolickim a prawosławnym. W podjętych badaniach uwidaczniają się zarówno kwestie teologiczne – rozdziały 3.1.1 (wzajemne uznawanie sakramentów) i 3.1.2. (wspólna modlitwa), jak też paragrafy określające prospołeczną, proedukacyjną lub misyjną działalność duszpasterską – podrozdziały 3.1.3 do 3.3.3. Wszystkie wymienione przez Autora zadania duszpasterskie faktycznie wpisują się w posługę chrześcijańskiego duchownego. Wydaje się jednak, że ich umiejscowienie w strukturze jednego rozdziału mogło zostać doprecyzowane i rozdzielone na działalność liturgiczno-sakramentalną i działalność o typowo praktycznym wymiarze.

Ostatni rozdział rozprawy stanowi wartościową analizę współczesnych działań Kościoła prawosławnego i rzymskokatolickiego, w tym zarówno podejmowanych wspólnie, jak i wspólnie realizowanych na różnych etapach. W tej charakterystyce kryje się, moim zdaniem, jedna z głównych zalet recenzowanej pracy. Ukazuje bowiem praktyczne działania podejmowane przez chrześcijańskie wspólnoty, które pomimo braku jedności eklezjalnej owocnie współpracują dla dobra społecznego. Wszystkie przedstawione działania trafnie zostały określone jako „konsekwencje dialogu ekumenicznego”. Z perspektywy teologicznej są one drugorzędne, albowiem nie rozwiązują zasadniczych problemów, które rozdzielają struktury eklezjalne. Zgodnie z założeniem przedstawionym w temacie i wprowadzeniu, stanowią odpowiedź na pytanie o praktyczne, namacalne i realne owoce toczącego dialogu.

Interesującą i pożyteczną kwestią byłaby dalsza praca naukowa Doktoranta, w kierunku próby oceny realizowanych współcześnie działań ekumenicznych. Podsumowania kolejnych podrozdziałów III rozdziału rozprawy wydają się dość jednoznacznie wskazywać na wyłącznie pozytywny charakter wspólnie podejmowanych działań (m.in. s. 215). Autor wskazuje, że działalność w sferze edukacji, rozwiązywania problemów duszpasterskich, socjalnych, prorodzinnych i charytatywnych, pozwoli na zintensyfikowanie „teologicznego dialogu i osiągnięcie oczekiwanej jedności” (s. 215). Teolodzy podejmujący kwestie dialogu ekumenicznego nie są jednak w tej kwestii jednoznaczni, a poszukiwania oceny podejmowanych działań wykraczają znacznie poza ramki niniejszej rozprawy. Z perspektywy globalnej trudno oczywiście odnaleźć krytyczne głosy, chociaż i tutaj teolodzy wskazują na mniejsze lub większe zagrożenia. Znacznie łatwiej wskazać zróżnicowanie opinii w skali mikro, ograniczonej do konkretnego regionu, czy mniejszych struktur kościelnych – diecezji czy parafii. Temat ten nie został w niniejszej rozprawie podjęty. Tym bardziej warto podnieść tą kwestię, być może w kolejnych badaniach naukowych prowadzonych pod kierownictwem Promotorów Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej.

Podsumowanie trzeciego rozdziału ukazuje również na kolejny problem badawczy wyłowiony przez Doktoranta, a mianowicie kwestię realnego współdziałania w skali lokalnej. III rozdział dotyczy głównie współpracy o charakterze ogólnokościelnym, bądź takiej, która angażuje główne instytucje obu kościołów. Dlatego Autor wskazuje (s. 217) na konieczność analizy działań lokalnych, szczególnie na pograniczach dwóch tradycji eklezjalnych. Wydaje się, że intuicja naukowa ks. mgr Aleksandra Yuzvy prowadzi do pytania o konkretne działania podejmowane w ramach struktur eklezjalnych w krajach, gdzie prawosławie i rzymski katolicyzm spotykają się i współistnieją w skali obopólnie zauważalnej. Takim

terenem, który mógłby służyć polu badawczemu dalszych badań jest, zdaniem Autora, Białoruś.

Pracę kończy podsumowanie przedstawione w językach rosyjskim, polskim i angielskim. Fragment ten nie jest jednak w pełni zakończeniem, gdyż nie odwołuje się do stawianych we wstępie celów badawczych. Czytelnik niestety musi samodzielnie odpowiedzieć na pytania stawiane przez Autora rozprawy we wstępie. Z całą pewnością podsumowanie wymaga szlif i wskazania osiągniętych przez Autora wyników jego badań.

Bibliografia pracy zawiera głównie źródła rosyjskojęzyczne. W obszernym spisie bibliograficznym znajduje się w zasadzie jedynie jedna pozycja nierosyjskojęzyczna. Tytuły niektórych pozycji anglojęzycznych zostały przez Autora przetłumaczone na język rosyjski, m.in. encyklika „Ecclesiam Suam” (s. 118) co utrudnia lokalizację i odnalezienie źródeł i nie powinno być praktykowane w pracach badawczych. Autor w swej pracy wykorzystuje jednak pozycje autorów obcojęzycznych, tylko że, tak jak w przypadku prof. W. Hryniewicza, opiera się na tekstach opublikowanych w języku rosyjskim.

Rozprawa została uzupełniona aneksami ważnych z perspektywy Autora dokumentów źródłowych. Ilość tych dokumentów oraz możliwość weryfikacji przedstawionych w rozprawie tez z tekstem źródłowym, skłania ku wskazaniu, że powinny być one ujęte w spisie treści jako oddzielne paragrafy. Uwzględnienie tytułów kolejnych dokumentów pozwoliłoby na ich pełniejsze wykorzystanie.

W recenzowanej rozprawie Autor zmierzył się z rozległą i zróżnicowaną tematyką, którą usystematyzował i spróbował przedstawić w oparciu o materiały źródłowe. Te zadanie zostało spełnione. Jednoznacznie należy stwierdzić, iż opracowanie to, opierając się na dostępnych źródłach, przy zaangażowaniu Autora w ich odkrycie i odpowiednie wykorzystanie, spełnia stawiany przez Doktoranta cel, jak również spełnia kryteria pracy doktorskiej.

W strukturze rozprawy doktorskiej ks. Aleksandra zabrakło wykazu skrótów. Przy częstym opisywaniu skrótami papieskich encyklik i innych dokumentów kościelnych, brak ten jest odczuwalny (por. m.in. s. 118, 115 i inne – LG – Lumen gentium, UR – Unitatis redintegratio, s. 217 ОБЦС – Отдел внешних церковных связей).

II. Ocena formalna rozprawy

Rozprawa ks. mgr. Aleksandra Yuzvy jest interesującym i dogłębnym studium praktyczno-pastoralnym, napisanym zgodnie z metodologią pracy naukowej. Efekty

przeprowadzonych badań zostały przedstawione w sposób przejrzysty. Rozprawa jest przemyślana i wielowątkowa, albowiem dotyka wielu sfer oddziaływań duszpasterskich. Szkoda jedynie, że w tej strukturze zabrakło miejsca na pogłębioną ocenę i głębsze wnioski wraz z powiązaniem poszczególnych rozdziałów z głównym założeniem pracy badawczej.

Praca jest napisana poprawnym językiem. Nie zauważyłem poważnych potknięć stylistycznych, a jedynie marginalne błędy literowe.

Techniczna strona pracy wymaga uzupełnienia jej o wykaz skrótów oraz przepracowanie przetłumaczonych pozycji bibliograficznych.

Na formalną ocenę rzutuje także brak podsumowania prowadzonych badań oraz, przede wszystkim, problem z ograniczeniem przedmiotu badań, który należałoby uściślić w temacie rozprawy i we wstępie.

W podsumowaniu pragnę stwierdzić, iż rozprawa ks. mgr. Aleksandra Yuzvy jest samodzielnym i przemyślanym opracowaniem naukowym. Jest to Rozprawa, która ukazuje spektrum działań duszpasterskich, charytatywnych, prospołecznych i edukacyjnych, realizowanych w ramach współczesnego dialogu ekumenicznego pomiędzy Kościołem prawosławnym i rzymskokatolickim.

Wniosek końcowy

Rozprawa ks. mgr. Aleksandra Yuzvy stanowi wnikliwą pracę badawczą, ujawniającą sprawność metodologiczną cechującą się wartościami merytorycznymi. Jest to opracowanie oryginalne. Autor wykazał się dużą wiedzą teologiczną i historyczną i potrafi ją w uporządkowany i systematyczny sposób przekazać. Z tych też powodów stwierdzam, iż rozprawa ks. mgr. Aleksandra Yuzvy spełnia wymogi stawiane tego rodzaju pracom naukowym i stawiam wniosek o kontynuowanie przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Marek Ławreszuk, prof. UwB
p.o. Kierownika Katedry Teologii Prawosławnej
Uniwersytetu w Białymstoku

Białystok, 6.07.2018